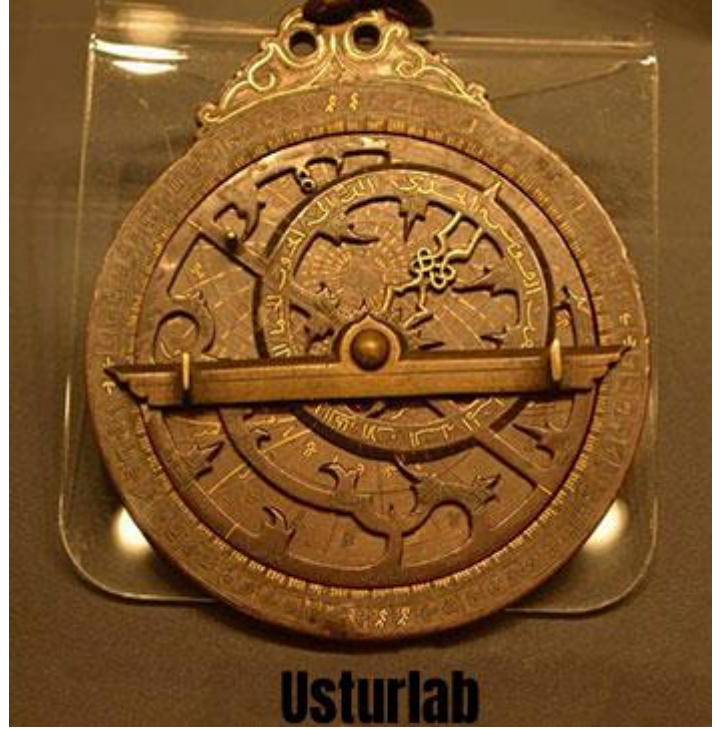

Tarih öncesi çağlara ait bazı çizimler, harita olarak nitelenebilecek özellikte ve haritacılığın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Çatalhöyük ve Babil'e ait haritalar ise ilk harita örnekleri olarak kabul edilmektedir. İlk Çağ'da haritacılık alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Türkler, dünyada geniş bir coğrafyaya yayıldıkları için yaşadıkları yerlerin coğrafi özelliklerini araştırmış, bunlarla ilgili eserler ortaya koymuşlardır. Ayrıca yaşadıkları yerler, önemli ticaret yollarının geçtiği alanlarda bulunduğu için çeşitli kültürlerle etkileşime geçmişlerdir. Bu durum Türklerde coğrafya biliminin ve haritacılığın gelişmesine yardımcı olmuştur.

Müslüman ve Türk coğrafyacılar Orta Çağ'da haritacılığa önemli katkılar sağlamışlardır. Özellikle bu çağın sonlarına doğru Müslümanların ve Türklerin haritacılığa katkısı fazla olmuştur. Örneğin açı ölçme aracı olan "usturlab" Araplar tarafından geliştirilmiş, Dünya ile ilgili gerçeğe çok yakın ölçümler yapılmıştır.

Orta Çağ'da İslam dünyasında haritacılık alanında çalışma yapan bilim insanları

Hârizmî:

Hârizmî ya da tam adıyla Ebû Ca'fer Muhammed bin Mûsâ el-Hârizmî, matematik, gökbilim, coğrafya ve algoritma alanlarında çalışmış Fars bilim insanı. Hârizmî 780 yılında Harezem bölgesinin Hiva şehrinde dünyaya gelmiştir. 850 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Dünya'nın Görünümü adlı eserinde, Batlamyus'un Coğrafya adlı eserindeki bilgileri güncellemiş ve geliştirmiştir. Bu eserinde 2.402 şehir ve coğrafi unsurun koordinatları yer almıştır. Ayrıca çok sayıda bilim insanıyla çalışarak bir dünya haritası çizmiştir.

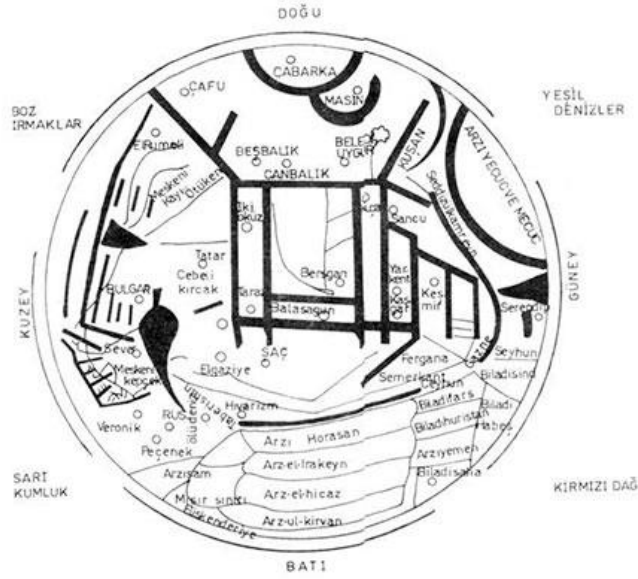
Biruni:

11. Yüzyıla damgasını vurmuş büyük Türk bilgini olan Biruni Batı Harezem'in başkenti Kas' da 978 yılında doğmuş ve 1048 yılında Gazne' de ölmüştür. Güneşin ve gezegenlerin eğimleri üzerinde durmuştur. El-Kanun El-Maksudi adlı kitabını yazmış. Kitabında Dünya ekseninin eğikliğini $23^{\circ} 27'$ bularak gerçek değerine ($23^{\circ} 26,7'$) çok yakın bir sayı bulmuştur. Dünyanın çapını da ilk olarak Biruni gerçeğe çok yakın bir değer olan $R=6425,7$ km olarak bulmuştur. (Gerçek değer 6376 km dir).

Kaşgârlı Mahmud:

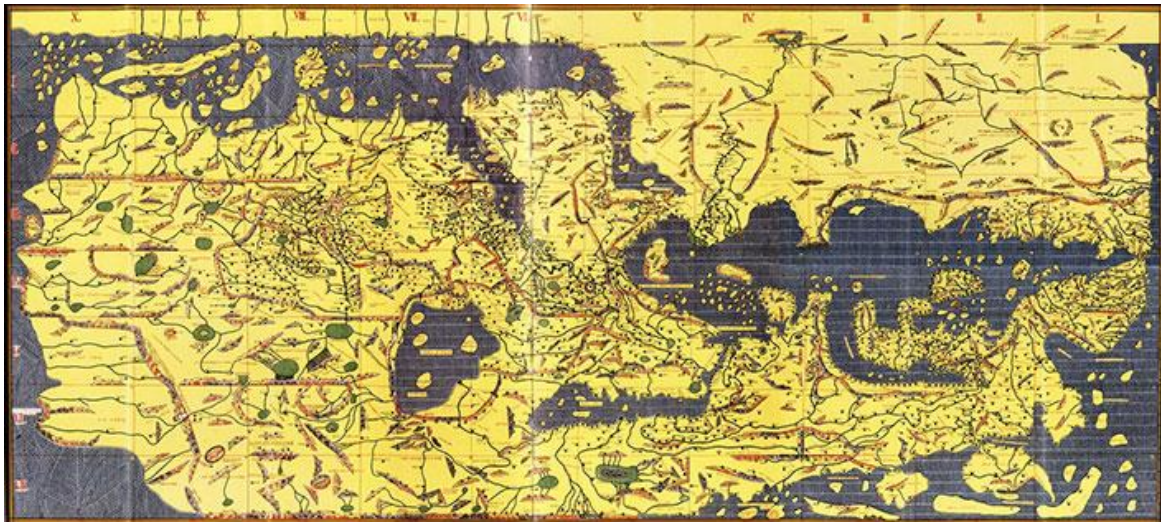
Mahmud bin Hüseyin bin Muhammed, XI. Yüzyılın 2. yarısında (1077) yaşamış ve Divan-ü Lugatî't-Türk adlı sözlüğü yazmış olan Türk dil bilginidir. Mahmud'un hayatı hakkında, Divan'ü Lugat'in türlü yerlerinde, kendisi tarafından verilen bazı bilgilerden fazla bir şey bilinmemektedir. Kaşgârlı Mahmud'un Divan-ü Lugat't-Türk adlı eserine ilave ettiği ilk Türk Dünya Haritasında, Türklerin yaşadığı bölgeler ile, bunların ilişkide buldukları bazı ulus ve ülkeler gösterilmiştir. Bu harita Orta Asya'nın büyük bir kısmını, Çin ve kuzey Afrika'yı içermektedir. Batı yönünde Volga Nehri'ne dayanmaktadır. Dünyanın tepsi gibi düz, ancak yuvarlak olduğu kabul edilen bu harita bir kroki özelliğindedir. Haritada dağlar kırmızı, denizler yeşil, kumluk sahalar sarı, ırmaklar mavi renklerle gösterilmiştir. Haritanın ana merkez noktasını Türk hükümdarlarının oturdukları Balasagun şehri teşkil etmektedir. Şehrin yakınında gösterilerek adı belirtilmeyen göl ise Işık-gölüdür. Kaşgârlı'nın kendisi de bu yurtlardan olduğu için; harita merkezinin seçiminde etkilenmesi doğaldır. Yani dünyanın merkezi Kaşgârlı haritasında, kendi ana vatani olmuştur. Hiçbir noktada Türk üstünlüğünü ihmal edemeyen Kaşgârlı, bu noktada da milliyetçilik şuurunu göstermiştir.

Kaşgârlı Mahmud'un Türklerin yaşadığı bölgeyi gösteren haritası

İdrisi:

Orta Çağ Arap coğrafyacısıdır. 1099 doğdu. Akdeniz Havzası ülkelerini, Fransa ve İngiltere'yi dolaştıktan sonra Sicilya Kralı II. Ruggiero'nun sarayına yerleşti. En önemli eseri Libro del Re Ruggiero (Kral Ruggiero'nun Kitabı) adlı eseridir. Bu eserde Rusya, Almanya, İskandinavya, Hint okyanusu kıyıları ve Afrika hakkında bilgiler vermektedir. Bir Dünya Haritası hazırlayarak bu kitabına koymuştur.

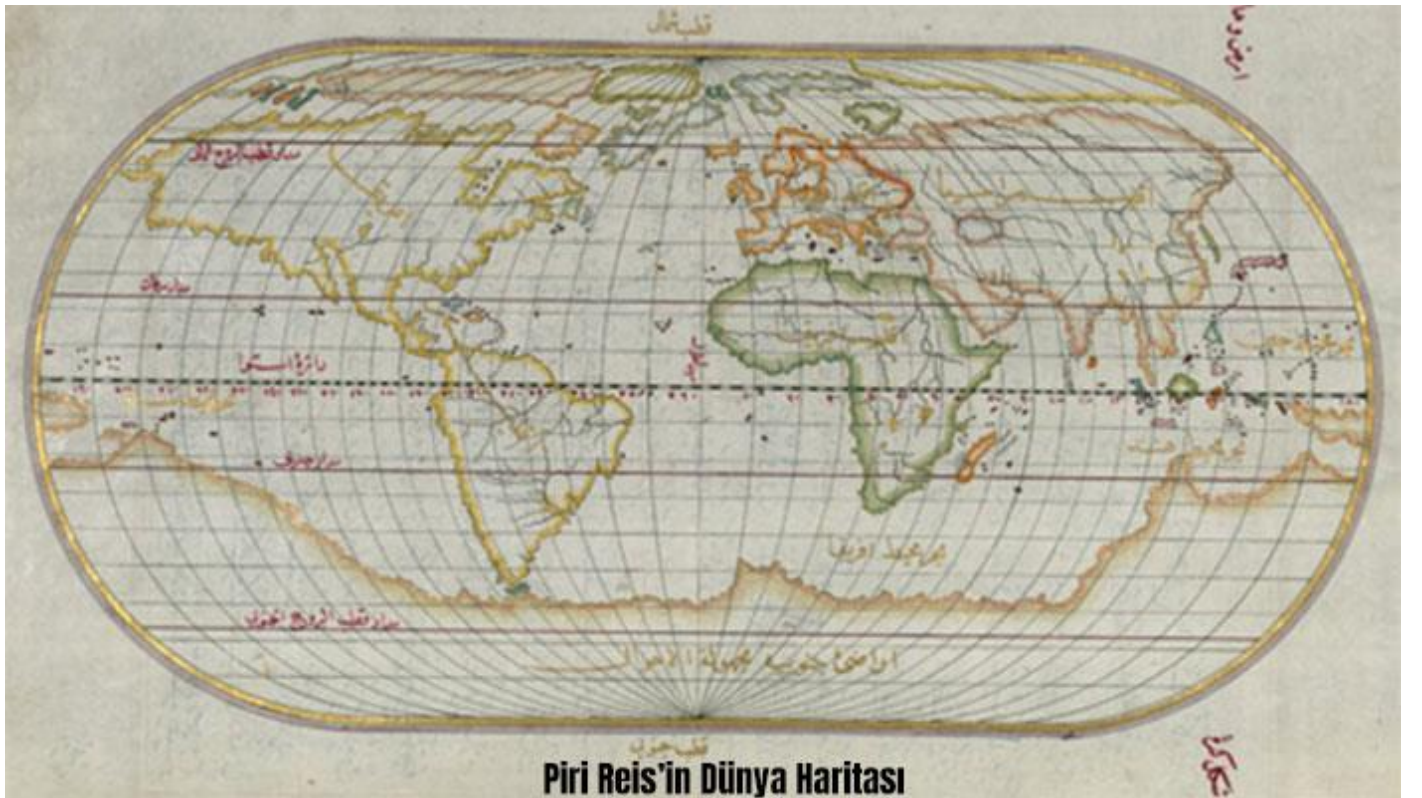

İdrisi'nin Dünya Haritası

Yeni Çağ'da İslam dünyasında haritacılık alanında çalışma yapan bilim insanları

Piri Reis:

Piri Reis bir kartograf, deniz bilimleri uzmanı ve denizcilik tarihine büyük katkılarda bulunmuş bir kaptandır. Piri Reis, Gelibolu'da doğmuştur. On yaşlarına geldiğinde, dönemin bütün Akdeniz'de nam salmış ünlü korsanı olan, sonradan devlet hizmetine giren amcası Kemal Reis'in seferlerine katılmaya başlamıştır. Amcasının ölümünden sonra, Gelibolu'ya yerleşti. 513 tarihinde ilk dünya haritasını çizdi. Atlas Okyanusu, İber Yarımadası, Afrika'nın batısı ile yenedünya Amerika'nın doğu kıyılarını kapsayan üçte birlik parça, bu haritanın elde bulunan bölümüdür. Çizimde Batı Avrupa, Batı Afrika ve Güney Amerika'nın doğusu kolayca tanınabilir. Bu haritayı dünya çapında önemli hale getiren yönü, hala bulunamamış olan Amerika haritasındaki bilgileri içeriyor olmasıdır. Derlediği denizcilik notlarını Kitab-ı Bahriye'de bir araya getirdi. 1528'de de ikinci dünya haritasını çizdi. Gerçek anlamda haritacılık Piri Reis'le başlar. Kitab-ı Bahriye önemli bir denizcilik eseri olarak hala önemini korumaktadır. Dünya haritası ve Kuzey Amerika haritasının çizimlerindeki isabet ve projeksiyon sistemindeki mükemmellik, tüm dünyada büyük hayranlık ve hayret uyandırmaktadır. Dönemin Basra valisi Kubat Paşa ve Mısır Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın politik amaçlarından dolayı çeşitli suçlamalara maruz bırakılarak 1554'te idam edildi.

Katip Çelebi:

Asıl adı Mustafa'dır. Özel hocalardan ders alarak yetişmiş ve 14 yaşındayken Anadolu Muhasebesi kalemine çırak olarak girmiştir. Pek çok sefere katılmış ve dönemin bilginlerinin derslerine devam etmiştir. Latince'den çeviriler de yapan Kâtip Çelebi, özellikle tarih ve coğrafya ile ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. Coğrafi yapıtların en önemlisi olan Cihannüma Osmanlı coğrafyacılığında yeni bir çığır açmıştır. Kâtip Çelebi Cihannüma'yı iki kez yazmıştır. 1648'de yazmaya başladığı ilki klasik İslam coğrafyası temelindeydi. Bu yapıtını henüz bitirmemişken eline geçen Gerardus Mercator'un Atlas'ını Mehmed İhlasî adlı bir Fransız dönmesinin yardımıyla Latince'den Türkçeye çevirterek yeni bilgiler edindi ve 1654'te Cihannüma'yı ikinci kez yazmaya girişti. Ardından yine Mercator'un Atlas Minor'unu elde etti. Bunların yanı sıra Batılı coğrafyacılar Ortellius, Cluverius ve Lorenz'in yapıtlarından da yararlandı. Doğal olarak eski Arap, İran ve Osmanlı coğrafyacıların yapıtlarını da kullandı. İkinci Cihannüma, dünyanın yuvarlak olduğunu da kanıtlamaya çalışan fiziki coğrafya ağırlıklı bir giriş bölümünden sonra Kristof Kolomb ve Macellan'ın keşif gezilerinden söz eder. Ardından Japonya'dan başlayarak Asya ülkelerini tanıtır. Bunların tarihleri, yönetim

biçimleri, ekonomileri, inançları konusunda bilgiler verir. Bu arada İslam coğrafyacılarının bilgi yanlışlarını gösterir, bunların harita kullanmamaktan ileri geldiğini açıklar. Bu ikinci Cihannüma'da anlatılan son yer Van'dır. Birinci Cihannüma'da ise Osmanlı Avrupa'sı ve Anadolu ile İspanya ve Kuzey Afrika'yı kapsamaktadır. Her iki biçimde de ek olarak birçok harita vardır.

Cihannüma, özünde tüm İslam ve Hıristiyan coğrafyacılığının da temeli olan Batlamyus (Ptolemaios) kuramına dayanmakla birlikte, o güne dek hemen hemen hiç yararlanılmayan Batı kaynaklarını Osmanlı coğrafyacılığına tanıtması bakımından büyük önem taşır.

Katip Çelebi'nin Cihannüma'sında yer alan Uzakdoğu haritası

Evliya Çelebi:

1611 – 1682 yılları arasında yaşamış ünlü bir seyyahdır. Evliya Çelebi, Seyahatname adlı eserinde gezip gördüğü yerlerin sosyal ve ekonomik durumunu, ilgi çekici özellikleriyle dile getirmiştir. Kent yaşamı ve ülke ekonomisine katkı sağlayan unsurlar ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Seyahatname insanlarınla ilgili bilgiler yanında, yörenin evlerinden, cami, mescid, çeşme, han, saray, konak, hamam, kilise, manastır, kule, kale, sur, yol, havra gibi değişik yapılarından da söz eder. Bunların yapılış yıllarını, onarımlarını, yapanı, yaptıranı, onaranı anlatır. Yapının çevresinden, çevrenin havasından, suyundan söz eder. Seyahatname değişik yöre insanların yaşama biçimlerini, davranışlarını, tarımla ilgili çalışmalarını, ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Gezilen yörenin yönetiminden, ileri gelen ünlü kişilerinden, şairlerinden, oyuncularından, çeşitli kademelerdeki görevlilerinden ayrıntılı biçimde söz edilmektedir. Seyahatname döneme ilişkin ekonomik ve sosyal yaşama ait bilgiler nedeniyle önemli bir coğrafya kaynağı durumundadır.

Ali Macar Reis:

16'ncı yüzyılda yaşamış ünlü bir Türk denizcisidir. Daha çok yapmış olduğu haritalar ve denizcilik konusundaki çalışmaları ile tanınmaktadır. Ali Macar Reis, hazırlamış olduğu eserlerini 1566 yılında tahta çıkan Sultan II.Selim'e sunmuştur. İnebahtı Deniz Savaşı'na da katılan Ali Macar Reis, bu savaşta Türk Donanmasının merkez bölgesinde bulunan gemilerin birinde kaptan olarak görev yapmıştır. ALİ MACAR REİS tarafından 1567 de dokuz ceylan derisi üzerine 31x43 cm boyutlu yedi haritadan oluşan bir dünya haritası çizdi. Topkapı müzesinde bulunan bir atlasta bulunan haritalar sıra ile:

Azak denizi, Karadeniz ve Marmara sahil kent ve limanlar

Akdeniz, Ege denizi, Mora yarım adası, Adriyatik sahilleri, Anadolu'nun bazı sahil kentleri

Akdeniz, İtalya, Adriyatik sahilleri, Kuzey Afrika

Batı Akdeniz, İberik yarımadası, Gaskonya körfezi, Kuzey Afrika

İngiltere, İskoçya, Almanya sahilleri

İstanbul Boğazı, Girit adası bir kısmı, Ege denizi, Adriyatik sahilleri

Dünya haritası (Avusturalya yok)

haritaları vardır. Ali Macar Reis'in yapıtları 1935 de cumhuriyetin kültür yayınlarından biri olarak basılmıştır.

